

Միապետի դերն ու գործառույթները Կիլիկյան Հայաստանում

*Բրուտյան Մարիյա,
Հակոբյան Լիլիթ*

DOI: <https://doi.org/10.58726/27382915-2026.1hs-135>

Հանգուցային բառեր. *իշխան, իշխանության տարանջատում, ֆեոդալ, արքունիք, գործառույթ, արքունիք*

Հոդվածի նպատակն է սկզբնաղբյուրների, մասնագիտական գրականության և օտար հեղինակների աշխատանքների ուսումնասիրության հիման վրա վերլուծել միապետի դերն ու գործառույթները, ուսումնասիրել Կիլիկիայի հայկական պետության իշխանական մարմինների փոխադարձ ազդեցությունն ու փոխգործունեությունը միապետի գործունեության վրա:

Հոդվածի խնդիրներն են հասկանալ արդյո՞ք միապետի գործառույթները կարգավորվել են հակակշիռների կամ զսպումների համակարգով, և արդյո՞ք Կիլիկյան Հայաստանում միապետի կառավարման համակարգը ազդեցություն է կրել խաչակրաց արևելյան պետությունների կամ բյուզանդական միապետների կառավարման համակարգերից: Հոդվածը թույլ է տալիս համակարգային պատկերացում կազմել Կիլիկյան Հայաստանում միապետի ունեցած դերի և գործառույթների մասին: Գալով եզրակացության՝ կարող ենք ասել, որ չնայած պատմական արմատներով Կիլիկյան հայկական պետությունը կապված է եղել Արշակունիների և Բագրատունիների օրոք գոյություն ունեցած միապետական համակարգի հետ, այնուամենայնիվ Կիլիկյան Հայաստանում միապետական իշխանության մի շարք տարրեր ազդվել են եվրոպական, բյուզանդական կամ խաչակրաց պետական համակարգերից, բայց ամբողջապես չեն կրկնօրինակվել, այլ ստացել են նոր տեսք. դրանով էլ պայմանավորված է Կիլիկյան հայկական պետության առանձնահատկությունը:

Ղեկավարության և միապետական իշխանության առաջացման հարցը Սմբատ Սպարապետը մեկնաբանում է աստվածաբանական տեսակետից, որին հանդիպում ենք Դատաստանագրքի՝ ստորև մեջբերված հատվածում՝ «Յառաջ պատեհ համարեցաք զվիճակեալ դատաւորացն գրել. բուն յառաջ զթագաւորացն, վասն զի յԱստուծոյ կարգեցաւ թագաւորութիւնն...» [8, 249]: Մեկ այլ հատվածում էլ նա գրում է «Թագաւորքն յԱստուծոյ են կարգած» [8, 95]: Սակայն կիլիկյան հայկական պետության ծագումը բացատրվում է Կիլիկիայի սոցիալ-տնտեսական հարաբերությունների զարգացման, Կիլիկիայի միջազգային դրության բարելավման և նրա միջազգային հեղինակության բարձրացմամբ [4, 45]: XII դարի վերջին հռչակված Կիլիկիայի հայկական թագավորությունը հանդիսանում էր ինքնամփոփ կենտրոնացված պետություն [4, 43]: Թագավորության հռչակումը կարևոր էր մի քանի տեսանկյունից. նախ՝ լուծվել էր Լոննի «Լեգիտիմության հարցը», և երկրորդ՝ էականորեն փոխվել էր Կիլիկյան Հայոց պետության միջազգային իրավական կարգավիճակը [10, 186]:

Կիլիկյան հայկական պետությունն իր քաղաքական կառուցվածքով նման էր եվրոպական պետությունների կամ արևելքի մի շարք խաչակրաց պետությունների քաղաքական կառուցվածքին: Ըստ Սմբատ Սպարապետի «Դատաստանագրքի»՝ Կիլիկիայի ֆեոդալական հիերարխիայի հիմքում ընկած է արևմտաեվրոպական ֆեոդալիզմին հատուկ «իմ վասալի վասալը իմ վասալը չէ» սկզբունքը [4, 43]: Վերոնշյալ միտքն են արտահայտում նրա հետևյալ տողերը. «Եւ իշխան, գոր ինք թագաւոր լինի իշխանացուցել, նա ինքն կարէ ձգել,

երբ ու կամի, յիշխանութենէն, և խրատել և այնել, զինչ իր պիտի, բայց զայլ ինքնակալք, որ ինքեանք չլինին իշխան դրել, նա չկարեն առանց այլ իշխանաց, որ իր ընկերք լինին, գնա արքարել, և ոչ ձգել» [8, 202]: Կիլիկիայի ֆեոդալական հիերարխիայի գագաթին կանգնած էր թագավորը, ով երկիրը կառավարում էր արքունիքի միջոցով. այն բաղկացած էր արքունի ատյանից (խորհրդից), բարձրագույն դատական ատյանից և գործակալություններից:

Նախքան միապետի դերին և գործառնություններին անդրադառնալով կարևոր է ընդգծել Կիլիկյան Հայաստանում իշխանության թևերի տարանջատումը: Իշխանության տարանջատմանը անդրադարձել են հնագույն ժամանակներից, սակայն դրա ավարտուն մեկնաբանությունը տալիս է ֆրանսիացի իրավագետ և փիլիսոփա Շառլ Լուի Մոնտեսքյուն. իր «Օրենքների ոգու մասին» գրքում իշխանության տարանջատումը մեկնաբանում է այնպես, որ եթե միացած լինեն օրենսդիր և գործադիր իշխանությունները, ապա չի լինի ազատություն, նման արդյունք կլինի նաև բոլոր այն դեպքերում եթե միացած լինեն իշխանության բոլոր ճյուղերը մեկ անձի ձեռքում [13, 20]: Իշխանության տարանջատման կարևորությունը հայ իրականության մեջ ներկայացրել է Սմբատ Սպարապետը: Սակայն կային գործառնություններ, որոնք բացառապես թագավորինն էին: Ըստ Սմբատ Սպարապետի «Դատաստանագրքի»՝ միայն թագավորի հիմնական գործառնությունն ու իրավունքն էր հանդիսանում դրամ հատելը, քաղաք ու բերդ, նույնիսկ կամուրջ կառուցելը, «Եւ թագավորն մէն է՝ որ կարէ դէկան շինել՝ եւ քաղաք եւ բերդ՝ եւ մեծ գետոց կանդարայ՝ եւ հոգւտուն ի վերայ մեծ ճամփնի եւ ի կապննի երկրին» [8, 136]: Այս հատվածից հասկանում ենք, որ թագավորի առանձնաշնորհային իրավունքն ավելի շատ պետական, քան անձնական բնույթ ունէր: Բացի վերոնշյալ իրավունքներից՝ արքան ուներ նաև այլ «հատուկ» իրավասություններ և գործառնություններ, օրինակ՝ թագավորն էր ղեկավարում արտաքին հարաբերությունները, ընդունում և ուղարկում դեսպանություններ ու դեսպաններ: Նրան էին պատկանում երկրի բոլոր ոսկու հանքերը, ինչպես նաև պատերազմի ժամանակ որպես ռազմավար ձեռք բերված ոսկին: Արքային էր պատկանում արտասահմանից ներմուծվող ապրանքներից մաքսատուրք վերցնելու իրավունքը, նա էր երկրի բոլոր զինված ուժերի գերագույն գլխավոր հրամանատարը՝ ով պատերազմ էր հայտարարում և հաշտություն կնքում, օրենքներ էր հրապարակում և լուծում շատ ուրիշ կարևորագույն հարցեր [12, 739]: Բացի այս իրավունքներից՝ թագավորն ուներ հողատեփականատիրական իրավունք, որը տարածվում էր անգամ երկրի ընդերքի՝ հանքերի, ձկնորսարանների, անտառների, մարգագետինների և լեռների վրա: Միապետի իշխանությունը չէր հիմնվում հողային գերագույն սեփականատիրական իրավունքի վրա, այլ կրում էր սոսկ իրավական բնույթ: Եվ միապետի՝ որպես բարձրագույն իշխողի իրավունքը ոչ միայն տարածվում էր հողի և ջրի վրա, այլև մարդկանց անձի վրա, բայց վերջինս կրել է ձևական բնույթ [12, 716-717]:

Երկրի ամբողջ իշխանությունը գտնվում էր ֆեոդալական դասակարգի ձեռքում, որը, ինչպես նշեցինք, իրականացվում էր արքունիքի միջոցով, իսկ արքունիքի գլուխ կանգնած էր թագավորը, ով իր մեջ մարմնավորում էր երկրի գերագույն իշխանությունը: Չնայած այս ամենին՝ միապետի իշխանությունը անսահմանափակ չէր: Դա փաստում է այն, որ Լևոն II-ի կողմից 1201 թվականին ջենովացիներին շնորհած առևտրական շնորհագիրը սրված է «կուրիայի համաձայնությամբ»: XIII դարի վերջում արքունական կուրիան հայկական աղբյուրներում անվանվում է արքունական «դիվան»: Այս վերին կամ արքունի ատյանն իր զարգացման հետագա շրջանում դառնում է թագավորական խորհուրդ, որին կից ստեղծվում է դատարան, որն էլ կոչվում է Վերին կամ Մեծ դարպաս [12, 716-717]: Արքունի ատյանի առկայությունը վկայում է այն մասին, որ թեև Կիլիկիայի պետական կարգը հայկական

էր, բայց այն խորապէս ազդվել էր արևմտաեվրոպական պետությունների և արևելքի խաչակրաց պետությունների պետական կարգից [12, 739]: Օրինակ՝ խաչակրաց պետություններում Գերագույն կամ Արքունական ատյանի միջամտության անհրաժեշտությունը ծագում էր երկու պարագայում՝ առաջին, երբ հանգուցյալ գահակալի անզավակության պատճառով հարկ էր լինում պետության ղեկը փոխանցել նրա եղբորը կամ մերձավորագույն ազգակալին, և երկրորդ, երբ ատյանի որոշմամբ ամուսին էր ընտրվում գահի իրական գծով ժառանգորդի համար [10, 155]: Հետևելով նրանց օրինակին՝ Կիլիկյան հայկական պետության արքունիքի մեջ ավելացվում է արքունի ատյան, մի բան, որին մենք չենք հանդիպում ո՛չ Արշակունիների, ո՛չ Բագրատունիների արքունիքում [12, 739]: Արքունի ատյանը խորհրդատու մարմին էր, և իր այդ բնույթով մասամբ կարող էնք համեմատել Արշակունյաց ժամանակաշրջանի «աշխարհաժողովների» հետ, որոնցում քննարկվում էին երկրի համար կարևորագույն խնդիրներ [11, 828]: Կարելի է ասել, որ այս արքունի ատյանը, որտեղ կայացվում էին կարևորագույն որոշումներ, թագավորի մենիշխանությունը որոշակիորեն զսպող և նաև որոշ չափով հակակշռող մարմին էր, քանի որ կոնկրետ խնդիրների լուծման համար թագավորը մենիշխան որոշումներ չէր կայացնում: Կիլիկիայում վերին ատյանի դերը կարևորվում էր երկրի համար ճգնաժամային իրավիճակներում: Որպես խորհրդատու մարմին՝ արքունի ատյանի գործունեությանը հանդիպում ենք այն ժամանակ, երբ Լևոն II-ը Ռայմոնդ-Ռուբենին գահաժառանգության իրավունքից զրկելու նպատակով հրավիրում է արքունի ատյանի նիստ և գահաժառանգ է հռչակում իր դստերը՝ Չաբեկին [10, 226], կամ երբ Կոստանդին III-ը արքունի ատյանի կողմից ընտրվում է թագավոր, ինչը առաջին դեպքն էր Կիլիկիայի պատմության մեջ [10, 425]:

Սմբատ Սպարապետը, թեև գիտակցում է իշխանության տարանջատման դերը պետության կառավարման մեջ, բայց կառավարման լավագույն եղանակը համարում է միապետությունը, միապետին օժտում բացառիկ իրավասություններով. «Եւ թագաւորն մէն է՝ որ կարէ ղեկան շինել, եւ քաղաք եւ բերդ, եւ մեծ գետոց կանգարայ՝ եւ հոգէտոյն ի վերայ մեծ ճամփին եւ ի կապանի երկրին» [8, 209]: Թագավորի անձի այդպիսի մեծարումը և բացառիկ իրավասության շնորհումը Սմբատի կողմից պայմանավորված էր նրանով, որ նա, ուսումնասիրելով և տեղյակ լինելով իր ժողովրդի պատմությանը, գիտակցել է, որ հայկական պետականության կործանման պատճառներից են եղել նախարարական տների կամայականություններն ու կենտրոնախույս ուժերի կործանարար գործունեությունը, բնականաբար նաև միջֆեոդալական չղաղարող կռիվները: Սմբատը հարցը դիտարկում է իշխող դասակարգի դիրքերից, այն եզրակացությանն է գալիս, որ միայն ուժեղ կենտրոնացված թագավորությունը կարող է երկիրը պահպանել արտաքին թշնամիների ոտնձգություններից և կենտրոնախույս ուժերի կործանարար գործողություններից: Դատաստանագրքի հողվածներից պարզ երևում է, որ միապետին՝ որպես առաջին խոշոր ֆեոդալի վերագրում են լայն լիազորություններ և իրավունքներ, որոնք տարբերվում են մյուս բոլոր ֆեոդալ իշխանների, ներառյալ իշխանաց իշխանի կամ ավագ պարոնի լիազորություններից և իրավունքներից: Դատաստանագրքի առաջին իսկ հոդվածում խոսելով թագավորի իրավունքների մասին՝ նշում է. «Եւ թագաւորն մէն է՝ որ կարէ ղեկան շինել, եւ քաղաք եւ բերդ»: Այլ հոդվածում էլ խոսելով թագավորի աստվածային լինելու մասին՝ նրան դասում է բարձր մյուս իշխաններից՝ կոչելով ինքնակալ: Թագավորին ինքնակալ է կոչում ոչ միայն Սմբատ Սպարապետը, այլ նաև Միքայել Ասորին՝ գրելով. «Եւ ցուցաւ ինքնագլուխ և ճոխ իշխանութեամբ», իսկ Ներսես Լամբրոնացին Լևոն Բ-ին ուղղված նամակում նշում է, որ նա իշխում է «ինքնակալությամբ»: Վարդան Այգեկցին էլ միապետությունը համարում է կառավարման օրինական և անհրա-

ժեշտ ձև: Չնայած իր առակներում թագավորին նույնացնում է զիշատիչների հետ, դա կարելի է բացատրել նրանով, որ Այգեկցու իղեալը հեզաբարո թագավորն է, ոչ թե զիշատիչի պես կեղեքող թագավորը: «Թուղթ առ երիտասարդ արեղայս» նամակում Այգեկցին բացահայտում է տիրող դասակարգի տնտեսական հարաբերությունների, քաղաքական ճնշման էությունը [7, 224-225]: Սակայն այս ամենից չի կարելի ենթադրել, թե Կիլիկիայում թագավորը իշխում էր անսահմանափակ իրավունքներով:

Մ. Բ. Բոռնազյանը իր «Սոցիալ-տնտեսական հարաբերությունները Կիլիկիայի հայկական թագավորությունում XI-XII դարերում» գրքում արդարացիորեն ընդգծում է, որ XIII-XIV դարերում միջազգային դրության փոփոխմանը զուգընթաց փոխվել են նաև նրա իրավունքներն ու լիազորությունները: Սակայն գլխավորը՝ իշխանության ֆեոդալական դասակարգին պատկանելը, նա համարում է, որ մնացել է անփոփոխ, այսինքն՝ արքունիքի գլուխ շարունակել է կանգնած մնալ թագավորը, որն իր մեջ մարմնավորել է երկրի գերագույն իշխանությունը [4, 47]: Միապետի իշխանության ուսումնասիրության մեջ հետաքրքրական է այն, որ Սմբատ Սպարապետը այն չի դարձնում դասական արևելյան բռնապետություն, այլ տարատեսակ իրավական նորմերով սահմանափակում է: Որպես օրինակ կարող ենք մեջբերել հետևյալ իրավանորմը. «Եւ իշխան՝ գոր ինք թագաւորն լինին իշխանացուցել, նա ինք կարէ ձգել, երբ ու կամի՝ իշխանութենէն, ել խրատել ու այնել զինչ իր պիտի: Բայց գայլ ինքնակալք, որ ինքեանք չլինին իշխան դրել, նա չկարէ առանց այլ իշխանաց որ իր ընկերք լինին՝ ոչ գնա քսորել եւ ոչ ձգել » [8, 601], այսինքն՝ թագավորը կարող է զրկել իշխանական իրավունքից այն իշխանին, որին անձամբ է շնորհել այդ իրավունքը: Այն իշխաններին, որոնք մինչ արքայի թագադրվելն էին իշխանական տիտղոսի աստիճանի հասել, թագավորը, առանց մյուս ֆեոդալների համաձայնության, իրավունք չունի զրկել օրինական իրավունքներից կամ քսորել երկրից: Այս իրավանորմով Սմբատ Սպարապետը սահմանափակում է վերջինիս իրավասությունների շրջանակը՝ նրան չտալով բացարձակ լիազորություններ և այդպիսով կատարում կարևորագույն քայլ՝ հակակշիռ ստեղծելով նրա իշխանության հանդեպ, չնայած կարևորում է միապետության դերն ու նշանակությունը շատ հարցերում: Հետաքրքրական է նաև այն, որ Սմբատը նաև սահմանում է թագավորի ապրելակերպը. «Չէ իրավունք որ թագաւոր անպասկ սիրողով կենայ, ասու չէ զի Աստուծոյ եւ հայրապետին արիննադրակից է. թող օւրինաւոր ամուսնանա» [8, 627]. ամենայն հավանականությամբ նման նորմը հետապնդել է գահի ապահովագրումը ապօրինի ժառանգներից: Միապետի իրավասություններից դուրս է եղել նաև իշխանների ներքին գործերին միջամտելը, բայց միապետները պետք է աջալուրջ լինեին հպատակների անհնազանդության փորձերը ճնշելու հարցում: Այդ առթիվ Սմբատը Կիլիկիայի թագավորներին հիշեցնում է, որ Գազիկը, գահ բարձրանալով, միավորեց «զօրսն Հայոց, և գնաց ընդ կողմանս աշխարհի հայրենեաց իւրոց, զանհնազանդոսն հնազանդեցոյց, և զհակառակսն հալածեաց» [9, 37]: Այս տողերը հավելյալ վկայությունն են Սմբատի՝ իր նախնյաց պատմությանը քաջատեղյակ լինելուն: Կիլիկյան Հայաստանի մոնղոլական գերիշխանության ընդունելուց հետո միապետը գնում էր այսպես կոչված «իշխանության տվչության» կամ միջազգային տերմինաբանությամբ ասված, «ինվեստիտուրայի», որը, սկսած Լևոն III-ի կառավարումից, դառնում է պարտադիր երևույթ հայոց թագավորության յուրաքանչյուր նոր գահակալի «լեգիտիմությունը» ապահովելու համար [10, 425]: Փատորեն մոնղոլական տիրապետությունը ընդունելուց հետո իշխանությունը Կիլիկյան Հայաստանում «աստվածատուր» չէր: Թագավորի փոփոխության դեպքում մոնղոլական ինվեստիտուրային արժանանալը պարտադիր էր, օրինակ՝ Հեթում I-ը 1268 թվականին գնացել է Աբաղա խանի մոտ, որպեսզի նրանից թույլտվություն ստանա

գահը իր որդուն՝ Լևոն Գ-ին հանձնելու համար: Ընդ որում տվյալ դեպքում բավարար չի լինում միայն Հեթումի մեկնելը մոնղոլական արքունիք, քանի որ 1271 թվականին Լևոն Գ-ն է գնում մոնղոլական արքունիք ինվեստիտուրայի արժանանլու համար: Սակայն անհրաժեշտ է ընդգծել, որ մոնղոլների կողմից շրջանառության մեջ դրված «ինվեստիտուրայի» համակարգը ուներ ոչ թե վճռական, այլ վավերացնող լիազորության բնույթ՝ այսինքն ոչ թե մոնղոլներն էին որոշում, թե ով պետք թագավորի Կիլիկիայում, այլ վավերացնում էին Հայոց օրինական թագաժառանգի գահակալման իրավունքը [10, 321]:

Մանաստիպ սովորույթ էղել է նաև մամլուքների հետ հարաբերություններում, որի համաձայն՝ Կիլիկյան Հայոց թագավորները գահակալության առթիվ մեծաքանակ ընծաներ են հանձնել Եգիպտոսի սուլթանին [10, 322-323]:

Կիլիկյան Հայոց միապետներին տրվում էին զանազան տիտղոսներ. օրինակ Լևոն II-ը կրել է «Քրիստոսասեր», «աստվածասեր», «առաքինի», «բարերար և հեզահոգի» [6, 89, 233, 682], «քրիստոսապասկ և բարեպաշտ» [5, 202], «մեծն», «հաղթող», «ամենաբարի», «հեզանագ», «ճշմարտասեր», «առաքինի» տիտղոսները: Նրա տիտղոսաշարում հատկապես ուշադրության են արժանի «թագաւոր Հայոց» և «թագաւոր ամենայն Հայոց» տիտղոսները [10, 322-323]: Լևոնը «Թագաւոր ամենայն Հայոց» տիտղոսով թողարկել է դրամներ, որոնցից 59-ը իրենց նկարագրությունն են գտել Պ. Պտուկյանի «Կիլիկյան Հայաստանի դրամները» գրքում: Բացի դրամներից՝ նա վերոնշյալ տիտղոսով է հանդես գալիս Ինոկենտիոս պապին ուղղված իր առաջին իսկ նամակում, որը թվագրված է 1199 թվականի մայիսի 23-ով: Այս փաստը մեզ թույլ է տալիս ենթադրել, որ նա իր թագավորման սկզբնական տարիներին արդեն իսկ գիտակցել է այդ տիտղոսի կարևորությունը [10, 418]:

Լևոնին «Թագաւոր ամենայն Հայոց» տիտղոսով հիշատակում է նաև Ղևոնդ Ալիշանը իր «Միսունս» աշխատությունում [1, 380]: Այս տիտղոսները, սուկ ինքնանվանումներ լինելով, լայն տարածում են գտել Մեծ Հայքում ու հայկական սփյուռքում բնակվող հայերի շրջանում՝ համահունչ լինելով նրանց սեփական պետականությունն ունենալու վաղեմի բաղձանքին [10, 418]: Ընդ որում «Թագաւոր ամենայն Հայոց» տիտղոսի հաղորդած և բովանդակված պատգամը ուղղված էր ոչ միայն հայությանը, այլև արտաքին աշխարհին: Դրանով նա օտարների առջև հավակնում էր հանդես գալ որպես ողջ հայության ներկայացուցիչ, իսկ հայերի միջավայրում ընդգծել իր միակ թագավորը լինելու հանգամանքը: Ուսումնասիրողներից Լևոն Տեր-Պետրոսյանը գտնում է, որ այդ տիտղոսը ստեղծվել է Հայոց կաթողիկոսների նույնաբնույթ տիտղոսի նմանությամբ, այսինքն՝ հետևելով այն տրամաբանությունը, որ գոյություն ունի «ամենայն Հայոց կաթողիկոս», ապա ինչո՞ւ չպետք է լինի նաև «ամենայն Հայոց թագաւոր»: Ընդունված տեսակետի համաձայն՝ «ամենայն Հայոց կաթողիկոս» տիտղոսը պաշտոնապես սկսել է կիրառվել XV դարում [10, 206-208]: Մինչդեռ ուսումնասիրողներից Ա. Բոգոյանը գտնում է, որ այն ստեղծվել է ավելի վաղ՝ XI-XII դարերում, երբ հակաաթոռ կաթողիկոսությունները չեզոքացնելու նպատակով «Կաթողիկոս հայոց մեծաց»-ի փոխարեն շրջանառության մեջ է դրվում «Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս», կամ «Կաթողիկոս Ամենայն Հայոց» տիտղոսը [3, 80-81]:

Հետաքրքրական է այն, որ «Թագաւոր ամենայն Հայոց» մակագրությամբ դրամներ մեզ հասել են ոչ միայն Լևոն II-ից, այլև տիտղոսով դրամներ վրա ներկայանում են նաև Լևոն Գ թագավորը (1269-1289), Հեթում Բ թագավորը (1289-1306) և Լևոն Զ թագավորը (1374-1375) [10, 198]:

Տիտղոսներ տրվել են գրեթե բոլոր միապետներին, ընդ որում դրանք ունեցել են ինչպես դրական, այնպես էլ բացասական իմաստներ: Օրինակ՝ Օշին թագավորը (1308-1320)

հիշատակարաններից մի քանիսում հիշատակվում է որպես «քարեպաշտ եւ յոյժ հեզ թագաւոր», «ի Քրիստոս Աստուած հաւատարիմ արքայ», «մեծ եւ արքայակերպ թագաւոր», «տիրապասկ արքայ» և այլ տիտղոսներով [10, 196-197]: Մինևույն ժամանակ նա Գեորգ Սկևռացու վարքում հիշատակվում է «եղկելի», «չար զազան», «ապականեալ յոգի», «բռնաւոր» և այլ մակնանկներով [2, 431-432]: Տվյալ դեպքում Գեորգ Սկևռացու կողմից Օշինին տրված բացասական մակնանկները կարելի է բացատրել նրանով, որ Սկևռա վանքը գտնվել է Լամբրոնի իշխանների տարածքում, իսկ Լամբրոնի իշխանները մշտապես աչքի են ընկել հակապետական քաղաքականությամբ, և պատահական չէ, որ նրանց տարածքում գրված վարքի հեղինակը նման կարծիք է արտահայտում թագավորի մասին:

Եզրակացություն

Այսպիսով կարող ենք ասել, որ Կիլիկյան Հայաստանում իշխանության տարանջատումը և միապետի դերն ու գործառույթները բացառապես բխում էին պետության և ժողովրդի շահերից: Միապետի գործունեությունը կարգավորվում էր մի շարք իրավանորմերով, որոնք կանգնած էին տրամաբանական և իրավական հիմքի վրա: Վերջինիս իշխանությունը անսահմանափակ չէր, ինչը նս համակարգում էր պետական կառավարումը և կապված էր կառավարման արդյունավետության հետ: Չնայած որ պատմական արմատներով Կիլիկյան հայկական պետությունը կապված է եղել Արշակունիների և Բագրատունիների օրոք գոյություն ունեցած միապետական համակարգի հետ, այնուամենայնիվ Կիլիկյան Հայաստանում միապետական իշխանության մի շարք տարրեր ազդվել են եվրոպական, բյուզանդական կամ իսլամական պետական համակարգերից, բայց ամբողջապես չեն կրկնօրինակվել, որն էլ Կիլիկյան հայկական պետության առանձնահատկությունն է:

DOI: <https://doi.org/10.58726/27382915-2026.1hs-135>

Գրականություն

1. Ալիշան Ղ., Միսուան, Վենետիկ, Մր. Ղազար, 1885, 592 էջ:
2. Բաղդասարյան Է., Գեորգ Սկևռացու «Վարքը», «Բանբեր Մատենադարանի», Երևան, 1964 թ, էջ 431-432:
3. Բոզոյան Ա., Կաթողիկոս հայոց տիտղոսի նորովի ընկալումը Բագրատունյաց թագավորության անկումից հետո», «Էջմիածին», 1997, էջ 80-81:
4. Բոռնազյան Ս., Սոցիալ-տնտեսական հարաբերությունները Կիլիկյայի հայկական թագավորությունում XI-XII դարերում, Երևան, 1973, 319 էջ:
5. Խաչիկյան Լ., ԺԴ դարի հայերեն ձեռագրերի հիշատակարաններ, Երևան, 1950, 756 էջ:
6. Մաթևոսյան Ա., Հայերեն ձեռագրերի հիշատակարաններ. ԺԳ դար, Երևան, 1984, 987 էջ:
7. Միքայելյան Գ., Կիլիկիայի հայկական պետության պատմություն, Երևան, 2007, 551 էջ:
8. Սմբատ Սպարապետ, Դատաստանագիրք, Երևան, 2019, 749 էջ:
9. Սմբատ Սպարապետ, Տարեգիրք, Վենետիկ, 1956, 269 էջ:
10. Տեր-Պետրոսյան Լ, Խաչակիրները և հայերը, հատոր II, Երևան, 2007, 668 էջ:
11. Հայ ժողովրդի պատմություն, հատոր I, Երևան, 1971, 991 էջ:
12. Հայ ժողովրդի պատմություն, հատոր III, Երևան, 1976, 1023 էջ:
13. Монтескье III. Л. О духе законов, Москва, 1955, 274 стр.

Роль и функции монарха в Киликийской Армении

*Брутян Мария,
Акопян Лилит*

Резюме

Ключевые слова: князь, разделение властей, феодальный, суд, функция

Цель статьи – проанализировать роль и функции монарха в Киликийской Армении на основе изучения первоисточников, профессиональной литературы и произведений зарубежных авторов, а также изучить взаимное влияние и взаимодействие органов власти на деятельность монарха и их влияние на общественные процессы. Деятельность монарха регулировалась рядом правовых норм, стоявших на логической и правовой основе. Основные задачи статьи заключаются в том, чтобы понять, ограничивались ли функции монарха системой противовесов, и находилась ли система управления под влиянием систем управления крестоносных восточных государств или византийских монархов, учитывая при этом внутренние традиции армянского государства.

В статье дан систематический обзор роли и функций монарха, показывающий, что, хотя Киликийское Армянское государство исторически опиралось на монархическую традицию Аршакуни и Багратуни, отдельные элементы власти находились под влиянием европейского, византийского и крестоносного строя. Эти элементы не были полностью скопированы, а получили новый облик и адаптировались с учётом особенностей Киликийского государства, создавая уникальную и эффективную модель монархической власти.

Role and Functions of the Monarch in Cilician Armenia

*Brutyana Mariya,
Hakobyan Lilit*

Summary

Key words: prince, separation of powers, feudal, court, function

The purpose of the following article is to analyze the role and functions of the monarch based on the study of primary sources, professional literature, and the works of foreign authors, as well as to examine the mutual influence and interaction of the governmental bodies of the Armenian state of Cilicia on the activities and authority of the monarch. The article addresses whether the monarch's functions were regulated by a system of counterbalances or limitations, and whether the governance system in Cilician Armenia was influenced by the administrative practices of the Crusader eastern states or Byzantine monarchs, while also considering the internal traditions of the Armenian state.

A systematic overview of the role and functions of the monarch shows that, although the Cilician Armenian state was historically linked to the monarchical system of the Arshakunis and Bagratunis, certain elements of monarchical authority were influenced by European, Byzantine, and Crusader state systems. These influences were not fully adopted but were adapted, transformed, and integrated, acquiring a new form that reflected the unique characteristics and political realities of the Cilician Armenian state.

Ներկայացվել է 04. 09. 2025 թ.

Գրախոսվել է 28. 10. 2025 թ.

Ընդունվել է տպագրության 27. 05. 2026 թ.